

Derleyenler
SİBEL IRZİK - JALE PARLA
Kadınlar Dile Düşünce

İletişim Yayınları 988 • Edebiyat Eleştirisi 3

ISBN-13: 978-975-05-0226-2

© 2004 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1-7. Baskı 2004-2020, İstanbul

8. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Tansel Güney

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Elçin Gen

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
SİBEL IRZİK - JALE PARLA

Kadınlar Dile Düşünce

Edebiyat ve
Toplumsal Cinsiyet

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	
SİBEL İRZİK - JALE PARLA.....	7
<i>I. Kuramsal Arka Plan</i>	13
KADIN ELEŞTİRİSİ NEYİ GERÇEKLEŞTİRDİ?	
JALE PARLA.....	15
ÖZDENİN VEFATINDAN SONRA KADIN OLARAK OKUMAK	
SİBEL İRZİK.....	35
<i>II. Batı Edebiyatından Örnekler</i>	57
‘SIRADAN’ KADINLARIN YAZARI JANE AUSTEN	
DENİZ TARBA CEYLAN.....	59
PAPAZIN EVİNDE CİNAYET: YENİ YÜZYILDA ESKİ İNGİLİZ KADINI	
ZEYNEP ERGÜN.....	107
SESSİZ SEDASIZ YAŞAYANLAR: BİYOGRAFİDE KADIN	
RANA TEKCAN.....	145

III. Türk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet	157
A. Kadın Yazarların Yapıtlarında	159
OTOBİYOGRAFİK BENLİĞİN ÇOK-KARAKTERLİLİĞİ: HALİDE EDİB'İN İLK ROMANLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET	
HÜLYA ADAK.....	161
TARİHÇEM KÂBUSUMDUR! KADIN ROMANCILARDA RÜYA, KÂBUS, ODA, YAZI	
JALE PARLA.....	179
LATİFE TEKİN'DE BEDEN VE YAZI	
SİBEL İRZİK.....	201
B. Erkek Yazarların Yapıtlarında	225
TAKLİT AŞKLARDAN TAKLİT ROMANLARA: GENEL KADIN YAZARLIĞI	
SÜHA OĞUZERTEM.....	227
ANAYURT OTELİNDE GECELEYEN KADIN	
ÖZDEN SÖZALAN.....	251
ERKEK YAZAR, KADIN OKUR	
NURDAN GÜRBİLEK.....	275
YAZARLAR	307

ÖNSÖZ

SİBEL IRZİK - JALE PARLA

Herkes dile düşer, kadınlar da erkekler de. Ama bu kitabın konusu açısından, yani edebiyat bağlamında dilin öznesi ve nesnesi olmak ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki açısından bakıldığında, işe kadınların düşüşünden, bu düşüşün çeşitli anlamlarından başlamak için iyi nedenler var. Her şeyden önce, kadınlar hakkında “söz olması”, “laf çıkması”, erkekler için olduğundan hem çok daha kolay hem de daha yıpratıcıdır. “Dile düşmek” deyiminin taşıdığı kirlenme, rezil olma, ahlakî düşkünlük çağrışımlarının kadınların hayatında özel bir yeri vardır, çünkü ataerkil ideolojiler kadınların varoluşunu mahremiyet, sessizlik, doğallık, gizem gibi kavramlarla tanımlayarak dil ötesi, daha doğrusu dil öncesi bir alana hapseder, kamusalın karşısı olarak kurgular. Bu kurgu, kadınların sesleri, kimlikleri, bedenleri üzerinde uygulanan denetimin en önemli dayanaklarından biridir, çünkü kadınların kamusal alanda kendi varlıklarını görünür, duyulur kıldıkları her durumda, kendi doğalarına aykırı bir şey yapmakta oldukları, uygunsuz bir biçimde dikkat çekerek kendileri hakkındaki sözleri kışkırttıkları, örtülü tutularak saflığının korunması gereken bir varlığı açıp sergiledikleri için çirkinleşip rezil oldukları anlamına gelir. Bu kadar kolay dile düşmelerinin, sadece

“dile düşmek” deyiminin değil, “düşmek” sözcüğünün de özellikle onlara yakışmasının nedeni budur.

Tam da bu nedenle, yani “doğal” varoluş biçimlerinin suskunluk olması nedeniyle, bir anlamda daha, “zaten her zaman” dile düşmüş durumdadır kadınlar. Feminizmin en temel saptamalarından biri, kadınların erkekler tarafından yapılmış bir dil içinde yaşamak zorunda olduklarıydı. Bunun en azından bir anlamı, kadınların sessizliğinin, sürekli olarak onlar *hakkında* ve onlar *üzerinden*, onların *dolayısıyla* konuşan bir dil tarafından tanımlanması ve güvence altına alınmasıdır. Yani onlar uygun-şeyler yapıp kendilerini rezil etmeseler de, hep başkalarının diline düşmüş durumda, hep “erkeklerin” dilinde, “erkek dili”ndedirler. Bu dilin nesnesi olmakla kalmazlar, parçası da olurlar. Yeri gelir, en temel, en korunması değerlerin işareti olur kadın: Doğallık, namus, gelenek, maneviyat, ev, ulus gibi. Yeri gelir, tam da bunlara yönelik tehlikelerin, ya da genel olarak tehlikenin, bozulmanın adı olur: Güçsüzlük, değişkenlik, yapaylık kadındır; denetimsiz arzu, kahpe felek, baştan çıkarma, delilik de öyle. Burada önemli olan, kadınlar hakkında “iyi” ya da “kötü” konuşulması, olumlu ya da olumsuz imgeler oluşturulması, bazı önyargıların dile getirilip yerleştirilmesi değil. Ya da yalnızca bu değil. Bunun da ötesinde, tek tek kadınlardan soyutlanmış, kendisine hem olumlu hem olumsuz bazı özellikler atfedilen bir kadın kavramının, başka şeyler hakkında, özellikle iktidar ilişkileri ve kimlikler hakkında konuşmanın kültürel aracı olup, bir tür “süper gösteren [*signifier*]” işlevi yüklenmesi.

Kadınların bu anlamdaki dile düşmüşlükleri, edilgin bir konna itilmiş olmalarından daha karmaşık bir sorun oluşturur. Dilin sunduğu “özneleşme” imkânları, insanın kendini bir yandan dilin nesnelere, bir yandan da dilin araçlarından ayırt etmesini, her ikisi üzerinde de belli bir egemenlik kurmasını, nesnelere hakkında işaretler yoluyla konuşma becerisi kazanmasını gerektirir. Ama ataerkil toplumun dili, kadınları çeşitli biçimlerde nesneleştirerek ve işaretleştirerek erkek öznenin kuruluşunun araçları yapmış, dilin öznesi olma sürecini kadınlar için özellikle sorunlu kılmıştır. “Konuşan” kadın, özellikle ka-

musal alanda konuşan kadın, hep öznelik ile nesnelik arasında, sözün sahibi olmak ile söz tarafından sahiplenilmek arasında kalmış, kendi içinde, kendine karşı bölünmesi gerekmiştir. Virginia Woolf, bir kadının “ben” demesinin, aynı şeyi bir erkeğin söylemesinden tamamen farklı olduğunu, bu iki “ben”in aynı sözcük olduğunun bile iddia edilemeyeceğini söylerken bunu kastediyor, bir sözün kapsamıyla, “ağırlığıyla”, sahiplenilebilme derecesi ile konuşanın iktidarı ya da iktidarsızlığı arasında doğrudan bir bağ olduğuna dikkat çekiyordu.

Virginia Woolf’un bu gözlemi yaparken yalnızca bir kadın ya da bir feminist olarak değil, aynı zamanda bir yazar olarak konuştuğu açık. Edebiyat alanında da kadınların ve erkeklerin farklı biçim ve derecelerde, farklı sınırlar içinde “ben” diyebildiklerini, bu kitaptaki yazılardan birinin başlığı çok net bir biçimde ortaya koyuyor: “Erkek Yazar Kadın Okur”. Elbette, bütün bir edebiyat geleneği içinde erkek yazarların hem sayısal açıdan hem de otorite açısından üstünlüğüne, kadın yazarların sonradan gelmişliğine, kenarda kalmışlığına, kuraldışılığına işaret ediyor bu başlık. Edebiyattaki kadın imgelerinin esas olarak erkek yazarlar tarafından oluşturulduğuna, edebiyattaki kadının erkeğin yazdığı kadın olduğuna da. Ama aynı zamanda “yazar” ve “okur” sözcüklerinin isim mi fiil mi olduklarını, bir erkek yazarla bir kadın okurdan mı, onların temsil ettikleri bütün erkek yazarlarla bütün kadın okurlardan mı, yoksa erkeklerin ve kadınların ne yaptıklarından mı söz edildiğini belirsizleştiriyor. “Erkek” ve “kadın” sözcüklerinin birer isim tamlamasının parçası olarak bazı yazar ve okurları nitelermeleri ile aynı sözcüklerin bütün erkekleri ve bütün kadınları adlandıran mutlak tekillikte isimler olmaları arasındaki farkla oynayarak, konumların ve kimliklerin dil içindeki kaypaklığı konusunda, bu kaypaklığın hazırladığı tuzaklar ve doğurduğu imkânlar konusunda da bir fikir veriyor. Edebiyat, dilin bağlamsallığının ve tarihselliğinin sonucu olan bu doğurgan belirsizlik anlarını yoğunlaştırıp derinleştirir. Edebiyatın bu özelliği, başka toplumsal konular ve çelişkiler açısından olduğu gibi, toplumsal cinsiyet açısından da hayati bir önem taşır,

çünkü bir yandan toplumsal cinsiyetin hangi bağlamlarda, hangi varsayımlar yoluyla dile geldiğini açığa çıkarırken, bir yandan da aynı bağlam ve varsayımların sınırlarını gösterir, farklı söz söyleme biçimleri ve konuları yaratır.

Bu kitaptaki yazılar, kadınlık ve erkeklik kurgularının oluşturulması, sergilenmesi ve değiştirilmesi yolunda edebiyatın yarattığı imkânları, yazar, okur, anlatıcı ve karakterlerin cinsiyetleri üzerinden tartışıyor. Örneğin Jale Parla, kadın romancıların yapıtlarında rüya ile tarih, mekân ile yazı arasında kurulan ilişkileri irdelerken, yazarlarla karakterler arasındaki cinsiyet özdeşliğinden yola çıkıyor. Tıpkı bu romanlardaki kadın karakterlerin yaşamları ve rüyaları gibi, kadın yazarların anlatılarının da bir yandan dar mekânları zorlayıp, bir yandan da tekrar tekrar oralara sığındığını, karakterlerin mekânlarla ilişkilerinin yazarların yazarlık konumuyla ilişkilerine benzediğini gösteriyor. Deniz Tarba Ceylan, benzer bir yol izleyerek, Jane Austen'in yarattığı kadın karakterlerin, verili cinsiyet rolleri ve tanımları karşısındaki ikircikliliği ile Austen'in yazar kimliğinin karmaşıklığı, çeşitli açılardan sınıflandırılmasının zorluğu arasında koşutluk kuruyor. Sibel Irzık, Latife Tekin'in romanlarında dile gelen yazarlık korkusunu ve farklı otorite arayışlarını, kadın karakterlerin bedenleri üzerinden tartışarak, bu bedenlerin hem utanç hem otorite kaynağı olmalarını, hem sokağa düşme ve sakatlanmanın, hem arınma ve doğurganlığın figürleri olarak kullanılmalarını, kadın yazarlık bağlamında yorumluyor. Rana Tekcan ise bizzat kadın yazarların kadın karakter konumunda olduğu metinleri, kadın yazarlar üzerine yazılan biyografileri tarihsel bir perspektife oturtuyor. Yaşamöykülerinin ne ölçüde anlatılabilir olduğunu sorgulayan "meta-biyografilerin" daha çok kadın yazarlar üzerine yazıldığı yolunda ilginç bir gözlemde bulunarak kadın yazar kimliğinin sorunsallığına işaret ediyor.

Yine kadın yazarlarla kadın karakterlerin söz konusu olduğu, ama bu kez araya erkek anlatıcının girdiği örneklerden söz eden iki yazı, farklı dönem ve kültürlerden iki kadın yazarın kullandığı bazı anlatı stratejileri arasındaki şaşırtıcı benzerliği ortaya çıkarıyor. Zeynep Ergun, Agatha Christie'nin *Papazın*

Evinde Cinayet'ini, Hülya Adak da Halide Edib'in ilk romanlarındaki otobiyografik benliği tartışırken, her iki romancının da, kendileriyle kadın kahramanları arasına, bir tür güvenlik ya da yalıtım kaygısıyla erkek anlatıcılar yerleştirdiklerine dikkat çekiyor. Romancılar, böyle bir yola başvurarak hem bu anlatıcıların erkekliğinin sağladığı otoriteden yararlanıyor, hem de aynı otoritenin altını oyarak, kadın karakterleri ve yazar olarak kendilerini öne çıkarıyorlar. Ergun'a göre, Agatha Christie, dedektif romanı gibi tanımı gereği "erkek" bir tür içinde kalem oynattığı yetmiyormuş gibi, dedektifinin de kadın olmasını bir ölçüde bağışlatacak bir denge unsuru olarak kullanıyor erkek anlatıcıyı. Ama aynı zamanda bu erkeğin hem roman kişisi hem de anlatıcı olarak sergilediği zaafı, ayrıntıları gözden kaçırmamasına, gördüklerini yanlış yorumlamasına, acil durumlarda doğru karar verip zamanında harekete geçememesine dikkat çekerek, cinayeti çözen "yaşlı kız" dedektife selam gönderiyor. Adak'a göre, Halide Edib, romanlarındaki otobiyografik öğeleri gizlemek, ideal kadın karakterin üstünlüğünü bir erkeğin tanıklığıyla daha inandırıcı kılmak için erkek anlatıcıdan yararlanırken, bir yandan da böyle bir kadının erkek benliği üzerindeki tahrip edici gücünü, kadının çekim alanına giren erkek anlatıcının çocuksu, ilkesiz, histerik davranışlarla âdeta kadınlaşmasını sergiliyor. Sonuçta kadını da erkeği de yazı üzerindeki otoriteden mahrum bırakarak, tam da bu otorite imkânsızlığının yol açtığı benlik parçalanmasını dile getiriyor.

Nurdan Gürbilek'le Sûha Oğuzertem'in, yazarları da anlatıcıları da erkek olan çeşitli metinlerdeki kadın imgelerinden yola çıkan incelemelerinde, kadınların "erkek diline düşüşlerinin" en ilginç, en açık görünümüne rastlıyoruz. Oğuzertem, Ahmet Altan'ın yetkinlikle örneklediği "genel kadın yazarlığı" yoluyla "envanteri çıkarılan" kadının, her türlü özne işlevinden yalıtılıp, sözde pozitivist bir ilmin nesnesine dönüştürülüşünü, genellemelerden doğan bir ideolojik şiddetin hedefi olduğunu anlatıyor. Gürbilek, Tanzimat ve Cumhuriyet romanlarının birçoğunda, roman okuyan, okuduklarından aşırı ve olumsuz etkilenen kadınlarla karşılaşmamızı, yazarların kendi

etkilenmişliklerini bu kadın karakterlere yansıtmalarına, Batı karşısında duydukları endişeler yüzünden bu kadınları ulusal benlik kaybının simgeleri olarak kullanmalarına bağlıyor. Her iki yazıda da, eksiklik ve bozulmayla ilişkilendirilerek oluşturulan kadın imgelerinin bir arınma çabasının parçası olduğu, bu imgeler yoluyla, bütünlüklü, bozulmamış erkek kimlikleri kurulmaya çalışıldığı vurgulanıyor. Erkek yazarın erkek karakteri anlattığı, anlatıcı sesinin çoğu zaman erkek karakterin sesiyle bütünleştiği *Anayurt Otel'i*'ni irdeleyen Özden Sözalın'a göre, kimliği belirsiz bir kadının bıraktığı izlerde kendini arayan bir erkeği anlatan bu metin de aynı çabayı, nesneleştirilen kadınlar üzerinden edinilen iktidarla erkek özne olma çabasını sergiliyor. *Anayurt Otel'i*'nin kahramanı Zebercet, adlandırmadığı, nesneleştiremediği bir kadının çekim alanına girerek, Halide Edib'in erkek anlatıcılarınınkini çağrıştıran bir benlik dağılmasını, çok daha şiddetli ve yıkıcı bir biçimde yaşıyor.

Böylelikle belki de başa dönüyor, yazıya başlarken belirttiğimiz gibi, aslında kadınların da erkeklerin de dile düştüklerini görüyoruz. Bu kitaptaki yazılarda, edebiyat ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler esas olarak kadınlara odaklanarak tartışılıyor. Bu tartışma içinde erkeklik kurguları da kaçınılmaz olarak gündeme geliyor, ama yeterli ölçüde, çeşitli boyutlarıyla değil. Kitabın altbaşlığının bir eksikliğe işaret ettiği, "toplumsal cinsiyet" kavramının hakkını vermek için, yalnızca erkek kimliklerinin değil, eşcinselliğin, farklı cinselliklerin de edebiyatta dile gelişleri üzerinde daha kapsamlı olarak durmak gerektiği söylenebilir. Böyle bir eksiklik olduğu doğru. Bu kitabın, en azından bu eksikliğin hissedilmesini sağlayarak bir başlangıç oluşturacağını umuyoruz.

Son olarak, dile düşmenin, dile düşkün olmak anlamında da anlaşılabilceğini, kitaplara, yazıya, dile yönelik bir tutkunun, bir inadın ifadesi olabileceğini eklemeliyiz. Edebiyatla toplumsal cinsiyet ilişkilerini tartışan bir derlemenin başlığında kadınların öne çıkması bu nedenle yerinde. Toplumsal cinsiyet kavramı da, edebiyatın bu açıdan okunmasının temel yöntemleri de, feminist kadınların dile düşmesiyle ortaya çıktı.